

Euroopan yhdentymisen suomalaisissa oppikirjoissa

Pauli Heikkilä

Koulukirjat ovat 1960-luvulta lähtien käsitelleet kasvavassa määrin kansallisvaltioiden välisiä suhteita. Tämä artikkeli tarkastelee suomalaisten oppikirjojen esityksiä Euroopan yhdentymisestä yhteensä 26 oppikirjassa vuosina 1955–2005. Keskityn erityisesti historiallisiin muutoksiin ja Suomen liittymiseen eurooppalaisiin järjestöihin. Aineistoa on tutkittu tekstianalyysin lisäksi ottaen huomioon myös kuvitus ja (aiheen) laajempi konteksti. Tutkimustulokset osoittavat oppikirjojen kertoneen yhdentymisen kehityksestä pääsääntöisesti tuoreeltaan ja yhtäläisesti. Verrattaessa vastaaviin tutkimuksiin muualta Euroopasta yhdentymisestä kerrotaan yhtä niukasti mutta tärkeimpänä erona suomalainen aineisto epäilee yhdentymisen suoraviivaista kehitystä.

Johdanto

Koulukasvatus on perinteisesti ollut tiiviisti rakentamassa kansallista yhtenäiskulttuuria ja kansallisvaltiota. Tämä asetelma on kuitenkin nopeasti muuttunut niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa kiihtyneen tiedonvälityksen, muuttoliikkeen ja kansainvälisen yhteistyön myötä. Euroopan yhdentymisen laajentuminen ja syventyminen on ollut vain yksi tämän yhteistyön ilmentymistä. Tämä artikkeli ottaa historiallisen näkökulman yhdentymisen esityksiin suomalaisissa oppikirjoissa alkaen 1950-luvun lopulta. Tarkastelu päättyy uuden vuosituhannen ensimmäiselle vuosikymmenelle.

Olen tutkimusekonomisista syistä rajannut aineiston yhdentymisen instituutioihin ja niiden kehitykseen.^[1] En kuitenkaan tarkastele pelkästään oppikirjojen antamaa kuvaa menneisyyden tapahtumista vaan teosten välittämää laajempaa historiakäsitystä. Mihin tarkoitukseen yhdentymistä on kaivattu? Mitä hyötyä yhdentymisestä on ollut? Onko sen vaikeuksia käyty läpi? Miten aikaisemman kehityksen odotetaan jatkuvan tulevaisuudessa? Minkälaisia mahdollisia kehityskulkuja yhdentymiselle on povattu? Vaikka tutkimuksen kohteena ovat historian oppikirjat käsittelevät menneisyyden tapahtumia, samalla ne johdattelevat nousevaa polvea yhteiskunnalliseen elämään. Pelkän tekstin, samoin kuin vähintään yhtä tärkeän kuvituksen (Pingel 1999, 27–28), lisäksi tärkeää on myös konteksti, johon yhdentymisen on liitetty. Onko yhdentymisen ollut taloudellista ja/vai sotilaallista? Liittyvätkö nämä ulottuvuudet toisiinsa?

Euroopan integraation kehitys on kieltämättä monimutkainen ja Suomen liittyminen Euroopan unionin jäseneksi tutkimusajanjaksolla mutkistaa tutkimusasetelmaa entisestään. Historian esityksethän luovat tiettyä kollektiivista identiteettiä 'meistä', joilla on muun muassa yhteinen menneisyys. Vuodesta 1995 alkaen yhdentymisen historiasta, joka aikoinaan kosketti meidän (suomalaisten) ulkopuolista maailmaa, onkin tullut meidän omaamme. Miten tämä muutos näkyy tuoreimmissa oppikirjoissa? Oliko jako aiemmissa kirjoissa edellä kuvatun jyrkkä?

Seuraavassa luvussa tarkastellaan oppikirjatutkimusta yleensä ja erityisesti eurooppalaisen ulottuvuuden näkökulmasta. Sen jälkeen päästään käsittelylukuihin, jotka perustuvat yhteensä 26 sekä peruskoulun yläasteen että lukion oppikirjaan. Käsittelyluvuista ensimmäinen käsittelee yhdentymistä Euroopassa yleensä, seuraava

Suomen osallistumista sen instituutioihin ja viimeinen erityisesti pidempien yhdentymisen juurien etsimistä jäsenyysvuosina.

Oppikirjatutkimus ja eurooppalainen ulottuvuus

Suomessa oppikirjatutkimusta on tehty melko paljon *pro gradu* -tasolla mutta aiheesta on valmistunut muutama väitöskirjakin.^[2] Oma artikkelini on leimallisesti historiallinen, tai historiografinen ja vertikaalisesti vertaileva, (Pingel 1999, 18; Nicholls 2006, 12). En käsittele pedagogista tai teknistä kehitystä viimeisen 50 vuoden ajalta, vaan luen oppikirjoista nimenomaan niiden tarjoamia esityksiä Euroopan yhdentymisen vaiheista. Koska tutkimukseni ei ole horisontaalinen, eri maita vertaava, voin ohittaa ne vaikeudet, jotka juontuvat esimerkiksi eri maiden poikkeavista tavoista käyttää oppikirjoja. Historiallisessa eri aikakausia vertailevassa tutkimuksessa on omat ongelmansa: siinä missä 50 vuoden valtavat poliittiset muutokset ovat tutkimuksen varsinaisena kohteena, ajanjaksolla tapahtui Suomessa myös monia pedagogisia muutoksia, kuten aivan uuden oppiaineen eli yhteiskuntaopin syntyminen. Ylipäätään historianopetus muuttui entistä enemmän faktojen opettelusta keskustelun ja uteliaisuuden herättäjäksi. Näkyvä muutos historianopetuksessa tehtiin vuonna 1994, jolloin kurssit muuttuivat temaattisiksi. (Arola 2002, erit. 26.)

Samaan aikaan Suomi liittyi niihin harvoihin maihin, joissa valtiovalta ei tarkasta etukäteen oppikirjoja. Joka tapauksessa oppikirjat eivät edusta pelkästään yksittäisten kirjoittajien mielipiteitä, vaan kouluhallituksen tai markkinoiden valvonnassa niiden taustalla on laajempi kansalaismielipide. Kumpi tuo valvoja on ja minkälaisia vaikutuksia sillä on oppikirjojen tuottamiseen ja käyttöön, ansaitsisi lisätutkimusta. Tekijöiden vapaus ei automaattisesti lisääny, vaan markkinatilanne asettaa omat – kenties tiukemmat – ehtonsa. Kouluhallituksen tarkastuksen poistosta huolimatta oppikirjoilla säilyy "arvovaltainen leima", joka lisää niiden vaikutusta historiakäsityksiin, mikä oikeuttaa niiden tutkimuksen tänäänkin. (Pingel 1999, 12; Schissler & Soysal 2005, 7–8; Nicholls 2006, 9, 11.)

Oppikirjoissa tiivistyvät aikakauden tiedot ja näkemykset. Päinvastoin kuin ennen on esitetty, oppikirjat ovat herkkiä reagoimaan yhteiskunnallisiin muutoksiin, kunhan käsiteltävä aihe on riittävän ajankohtainen. Tämä aiheuttaa myös ongelmia oppikirjantekijöille, koska he näin osallistuvat tahtomattaankin muualla yhteiskunnassa käytävään poliittiseen keskusteluun (Pingel 1999, 37; Pingel 2002, 10–12; Kaunismaa 2009, 10–12; vrt. Stobart 1999, 155). Toisaalta oppikirjojen tiivyyden takia muutokset tulevat niissä selvemmin esille. Vaikka tietotekniikka on nopeuttanut kirjojen suunnittelua ja valmistusta, kirjat vieläkin tehdään useamman vuoden käyttöä varten (Arola 2002, 19, 29). Samaisen tietotekniikan kehityksen ansiosta oppilaat saavat aineksia historiakäsityksiinsä ja yhteiskunnalliseen maailmankuvaansa entistä enemmän sähköisistä viestimistä (Stobart 1999, 159–160; Arola 2002, 19). Tämä saattaa muuttaa oppikirjojen käyttötapoja Suomessakin, mutta luultavasti oppikirjat säilyvät vähintään opetustilanteen runkona. Itse opetustilanne vaihtelee opettajasta riippuen, eikä siihen ei mahdollista perehtyä lyhyessä artikkelissa samoin kuin muiden historiaesitysten Eurooppa-kuvaan tai vaikutukseen.

Kouluopetus on perinteisesti ollut tärkeä elementti kansakunnan rakentamisessa. Toisaalta kansakunnatkaan eivät toimi itseriittoisesti tyhjiössä, vaan kuten Hanna Schissler ja Yasemin Nuhoğlu Soysal muotoilevat, "identiteettejä heijastetaan ja rakennetaan suhteessa laajempaan maailmaan". Tämä riippuvuuden merkitys ja kansallisen kehityksen

haastaminen on ratkaisevasti lisääntynyt viime vuosikymmeninä. (Stobart 1999, 157; Schissler & Soysal 2005, 1–5.) Tästä huolimatta oppikirjojen "näkökulma ja sävy" ovat säilyneet kansallisina (Pingel 2002, 27).

Pelkästään toisia ryhmiä kuvatessaankin oppikirjat muokkaavat oppilaiden minäkuvaa ja identiteettiä. Niissä ei ole siis kyse vain pelkästä tosiasioiden kertaamisesta vaan koko elämäntutkimuksen muokkaamisesta. Niinpä oppikirjatutkimus kysyy oppikirjojen esittämää näkemystä kansainvälisyydestä ja "miten teksti esittää ja vahvistaa ryhmäidentiteettiä ja miten oppikirjojen erilaisten ihmisryhmien esittämisistä välittyy perustavanlaatuisen ero meidän ja heidän välillä?" (Pingel 1999, 22.)

Kansainvälistyminen ja globalisaatio on ilmiselvä haaste myös suomalaiselle kansalliselle historialle, joka täällä on määritelty voimakkaasti etnisyyden kautta. Historianopetuksessa on aikaisemmin väheksytty yhteistoimintaa muiden valtioiden kanssa, ja yleensä se on esitetty häpeällisenä viimeisenä vaihtoehtona. (Pingel 1999, 22–23; Suutarinen 2000, 119.) Kuitenkin jo 1960-luvulla kiihtynyt kansainvälistyminen siirsi huomion kaikkialla Euroopassa myös muiden maanosien historioihin ja eurooppalaisten suhtautumiseen vieraisiin kulttuureihin (Arola 2002, 22; Pingel 2002, 27; Schissler & Soysal 2005, 6). Tämä on johtanut eräänlaiseen kouluopetuksen eurooppalaistumiseen, jossa on kyseenalaistettu oman kansakunnan erityislaatuisuus ja alettu pohtia läntisen kulttuuripiirimme yhteisiä ominaisuuksia (Schissler & Soysal 2005, 5). Vaikka Euroopan käsite, ja toisinaan maantieteellinen aluekin, vaihtelee jonkin verran eri puolilla maanosaa, yleisesti ottaen aikaisemmin Euroopan tarinat käsittelivät useiden, tavallisesti suurimpien, maiden yksittäisiä kehityskulkuja erikseen (Stobart 1999, 152). Nykyään Eurooppa esitetään yhteisten perinteiden kautta lukuun ottamatta 1900-lukua, jota leimaavat keskinäiset sodat ja vastakkainasettelut. Samoin ovat korostuneet eurooppalaisen historian kielteiset seikat, kuten kolonialismi, totalitarismit ja juutalaistuhot (Pingel 2002, 11–12, 17). Historianopetuksen ohella myös uskonnon didaktiikassa on pohdittu monikulttuurisuuden ja kansalaisyhteiskunnan ristiriitaa sekä oppiaineen eurooppalaistumista.^[3]

Voidaan myös puhua tietoisesta historianopetuksen eurooppalaistamisesta. Tähän liittyen erityisesti Euroopan neuvosto on perustamisestaan alkaen kiinnittänyt huomiota historian koulukirjojen sisältöön ja myös eurooppalaisuuden esittämiseen niissä (Nicholls 2006, 8; Pingel 1999, 11).^[4] Se on kuitenkin alusta alkaen painottanut "ettei käytä historiaa mainostaakseen Euroopan yhteisyyttä vaan yrittää poistaa perinteiset virheet ja ennakkoluulot sekä juurruttaa tosiseikat". Se on myös toistuvasti torjunut ehdotukset yhteisen eurooppalaisen koulukirjan laatimisesta. (Stobart 1999, erit. 148, 151.) Vaikeudet olisivat ylivoimaisia, sillä yhteisen historiateoksen kääntäminenkään ei onnistu: Ranskalainen Frederik Delouche teki vuonna 1989 aloitteen yhteisestä historiateoksesta, ja vaikka *Histoire d'Europe* onkin virallisesti käännetty (*authorized translation*) kymmenelle kielelle, käännökset sisältävät kansallisia eroja (Leeuv-Roord 1996).

Euroopan neuvoston lisäksi kansainvälisistä järjestöistä esimerkiksi UNESCO tai Georg-Eckert -instituutti (GEI) Braunschweigissa ovat toimineet koulukirjojen parantamiseksi. Oman lukunsa muodostavat kahdenväliset oppikirjamateriaalinen tarkastustoimet, joihin Suomikin on osallistunut 1970-luvulla niin Pohjoismaiden kuin Neuvostoliiton kanssa (Arola 2002, 21). Kahdenkeskisestä yhteistyöstä merkittävin saavutus on eittämättä ollut ranskalais-saksalaisen koulukirjan *Histoire/Geschichte* tekeminen. Sen valmistelussa suurimpia, ja milteipä ainoita, kiistanaiheita olivat nykypäivän transatlanttiset suhteet ja suhtautuminen Natoon. Tekijät painottivat marraskuussa 2009 Kansallisarkistossa teosta esitellessään sitä kansallisuusaatteen

ylittävänä esimerkkinä, jonka malli voisi toimia muillekin hankkeille. Tämän vuoksi teos on niin osoitus eurooppalaisuudesta kuin sen käytännön rakentamista.^[5]

Vuonna 1979 Euroopan neuvosto ja GEI järjestivät seminaarin teemasta "yhteistyö Euroopassa vuoden 1945 jälkeen", joka ei loppulausumassaan löytänyt paljoa kehuttavaa. Kuuden maan opetusmateriaali oli "aivan liian abstraktia, aivan liian staattista ja aivan liian innokasta kuvaamaan lainopillisia yksityiskohtia ja järjestöjen virallisia puitteita ja työtä, sen sijaan että antaisivat oppilaalle mahdollisuuden nähdä, mitä tämä työ voi tarkoittaa heidän jokapäiväisessä elämässä". Seminaari ehdotti parannuskeinona keskittymistä syihin, jotka johtivat järjestöjen perustamiseen. (Stobart 1999, 154–155.)

GEI organisoivat vuosittain vaihteessa mittavamman *European Home* -tutkimuksen, jossa tutkittiin Euroopan esitystapoja 13 maassa, mukaan lukien Suomessa. Tutkijat totesivat kehitystä tapahtuneen, vaikka Eurooppaa yhä käsiteltiin yleensä kielteisessä merkityksessä. Yhdentymisen suhteen suositeltiin, ei pelkästään instituutioiden kehityksen vaan myös sen vaikutusten kuvaamista ja että "integraatio pitää asettaa kansallisten pyrkimysten tarinan mukaiseksi". (Pingel 2002, 111.)

Tämä on Suomessa toteutunut ainakin opetussuunnitelmien tasolla. Lukion opetussuunnitelmassa "Historia on yksilöllistä, kansallista ja eurooppalaista identiteettiä luova oppiaine". (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 176.) Tarkemmin esimerkiksi Suomen historian käännekohtia -kurssilla halutaan perehdyttää opiskelija suhteuttamaan "Suomen valtiollisen kehityksen yleiseurooppalaiseen ja maailmanpoliittiseen taustaan" (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 179).^[6] Peruskoulutuksen opetussuunnitelmassa "perustana on suomalainen kulttuuri, joka on kehittynyt vuorovaikutuksessa alkuperäisen, pohjoismaisen ja eurooppalaisen kulttuurin kanssa". Yhteiskuntaoppi opastaa koululaista aktiiviseksi kansalaiseksi "kotikunnassa, oman valtion kansalaisena, Pohjoismaissa ja EU:ssa". (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 38–39, 228–229).^[7]

Sotilaallinen ja poliittinen kahtiajako Euroopassa

Länsi-Euroopan yhdentymiskehityksestä suomalaisissa oppikirjoissa mainittiin tuoreeltaan vuonna 1955 Gunnar Sarvan ja K. V. Niemen *Historian oppikirjassa lukioluokkia varten* neljännessä painoksessa, jossa se on selkeästi osa kylmän sodan rintamalinjoja. Yhdysvallat nähdään kokoamassa "Euroopan yhteisarmeijaa, mutta Euroopan kansojen riittävyys on sen toistaiseksi tehnyt tyhjäksi". (Sarva & Niemi 1955, 254.) Vuoden 1960 painoksessa "toisen maailmansodan jälkeen pelotti Neuvostoliiton ja kansandemokratioiden kommunistinen järjestelmä länsimaita". Yhdentymisellä nähdään "välillisesti poliittinen tarkoitus", että Eurooppa nousisi "riittävän suureksi tekijäksi Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välille takaamaan sitä tietä Euroopan ja maailman rauha". (Sarva & Niemi 1960, 256–258.) Vuoden 1965 painoksessa yhdentymisessä on jo eroteltu maailmanlaajuisen YK:n alueelliset järjestelmät ja taloudelliset järjestöt alkaen Hiili- ja teräsyhteisöstä Euroopan talousyhteisöön sekä Euroopan vapaakauppaliittoon (Sarva & Niemi 1965, 178–179).

Sarvan ja Niemen jälkeen *Maailma ennen ja nyt* oli selvästi seuraavan sukupolven oppikirja. Siinä Euroopan yhdentymistä ei enää esitelty yleismaailmallisen YK:n yhteydessä mutta toisaalta vakiinnutettiin Euroopan jako sotilaallisesti ja taloudellisesti. Edellinen (Nato ja Varsovan liitto) käsitellään aiemmin ikään kuin tärkeämpänä ja perustavampana. Toisaalta taloudellisen integraation käsittely myöhemmin antaa aiheen olettaa sen kuuluvan enemmän nykypäivään. *Maailma ennen ja nyt* on poikkeus koko

aineistossa, kun se käyttää Hiili- ja teräsyhteisöstä sen ranskankielistä lyhennettä CECA mutta myöhemmistä kuitenkin englantilaisia EEC:ä ja Eftaa. (Vierros ym. 1968, 196–199, 249–252.)

Niin Sarva ja Niemi kuin *Maailma ennen ja nyt* esittävät yhteistyöllä olevan myös poliittisia vaikutuksia ja selvemmin tämä tuodaan esille *Historian linjoissa*: ”Rinnan taloudellisen yhteistyön kehittymisen kanssa laajeni myös sotilaallinen yhteistyö. Poliittiset tavoitteet olivat kaikenlaisen yhdentymisen taustalla”. Silti kirjassa erotetaan taloudellisessa yhteistyössä toisaalta Yhdysvaltain suosimat Maailmanpankki ja OEEC sekä toisaalta eurooppalaisten omat järjestöt. (Lempinen ym. 1978, 204–208.)

Maailma ennen ja nyt selitti integraatiolla Euroopan ripeää sodanjälkeistä taloudellista nousua, mutta toisaalta tummia pilviä nähdään maatalouspolitiikassa. Se listaa tärkeimmiksi tähtäimiksi yhtenäiset työmarkkinat, talous- ja sosiaalipolitiikan yhtenäistämisen ja asteittaisen tulliliiton. Myös *Historian linjoja* korostaa EEC:n vahvaa teleologiaa. (Vierros ym. 1968, 250–251; Lempinen ym. 1978, 206.) *Historian maailma* mainitsee EEC:n pyrkivän komeasti ”miltei täydelliseen yhdentymiseen, eräänlaisen ”Euroopan yhdysvaltojen” syntymiseen”. *Historian maailma* on ensimmäinen teos, jossa tekstiä tuetaan tutuksi tulevalle keinolla eli kartalla eri järjestöjen leviämisestä. (Ahonen ym. 1979, 114.)

Historian linjoissa oli jo paikallaan esitellä EEC:n laajentumista Brittein saarille ja Tanskaan sekä järjestön organisaatiota, josta mainitaan ministerineuvosto ja ”kansallisten hallitusten johtajien kokous”. ”Lisäksi on suunniteltu maiden välisen yhteisen parlamentin perustamista, mikä korostaisi entisestään EEC:n ylikansallista luonnetta.” (Lempinen ym. 1978, 207–208.) Parlamentti ei toteutunut aivan suunnitelman mukaisesti ja myöhempi *Muuttuva maailma* mainitsee sen ohella elimistä ministerineuvoston, komission ja 4000-henkisen sihteeristön (Hannula ym. 1985, 241).

Sarva ja Niemi olivat jo vuonna 1960 valittaneet, että ”yhteistyön moniseuraisuus on pahin este yhteistoiminnan tiellä”. Vaikeinta oli hahmottaa Euroopan neuvoston roolia, joka ”ei ole saavuttanut merkittävää merkitystä” ja vielä vuonna 1965 se luetaan osaksi YK:n alueellisia järjestöjä. (Sarva & Niemi 1960, 257–258; Sarva & Niemi 1965, 178.) Yhdentymisvauhdin kiihtyessä kaikki eivät pysyneet mukana. *Menneet ajat* yliarvioi EEC:n solmimia assosiaatiosopimuksia mainiten, että ”siihen on vielä liittynyt joukko Afrikan valtioita, Turkki, Iran sekä Kreikka”. (Lehtonen & Huttunen 1967, 118.)

1970-luvun politisoitumisen aikana oppikirjat olivat helppoja kritiikin kohteita, mikä johti tiettyyn varovaisuuteen varsinkin kirjoittaessa Neuvostoliitosta ja idänsuhteista (Arola 2002, 21). Sarvan ja Niemen kirjoissa oli esitelty Itäryhmän maat -niminen järjestö, joka muuttui Varsovan liitoksi 1955, jolla oli myös keskinäistä ”hedelmällistä taloudellista vuorovaikutusta”. Myöhemmässä painoksessa mainitaan Komekon-yhteistyö, mutta selkeämmin osana muita, sotilaallisia sopimuksia. (Sarva & Niemi 1955, 257; Sarva & Niemi 1965, 171.) Komekon, eli Keskinäisen talousavun neuvosto (SEV), käsitellään *Maailma ennen ja nytissä* samalla sivulla EEC:n kanssa mutta bilateraalisuutensa takia tehottomampana järjestönä (Vierros ym. 1968, 250–251). *Historian linjat* jatkaa samoilla linjoilla mutta ei korosta kummankaan tehokkuutta (Lempinen ym. 1978, 208–209). ETYK-vuoden *Historian perustiedot* esittelee poikkeuksellisesti itäisen SEV:in ennen läntisiä. Yhtä omaperäisesti se myös korostaa taloudellista kanssakäymistä eri järjestelmiä edustavien maiden kesken, vaikkakin toteaa sen olevan kulttuurin ja matkailun yhteistyötä vähäisempää. Se pääseeikin taloudelliseen yhteistyöhön vasta laajan suurvaltojen ja jopa ETYK:n esittelyn kautta. (Oksanen ym. 1975, 112–114.) *Muuttuvassa maailmassa* SEV:stä korostetaan maiden erikoistumista ja suunnitelmataloutta (Hannula ym. 1985, 243–244).

Keskiasteen *Historia ja me* kertoo SEV:n yhteistyön, ”vaikka se ei olekaan sujunut aina kitkatta”, nostaneen nopeasti elintasoja Itä-Euroopassa (Castrén ym. 1985, 113).

Muuttuva maailma aloittaa taloudellinen integraation maailmankaupan laajentumisesta ja vasta Eftan jälkeen päästään EEC (EC):en; Eftan painottamista ei selitä edes Suomen osallistuminen, joka yhä toimii erillisopimuksella. EEC:n annetaan ymmärtää luopuneen alkuperäisestä tavoitteestaan luoda yhteisen politiikan ”Euroopan Yhdysvallat”. Sen sijaan se tähyää ”Välimeren rantamaiden saattamiseen yhteisön piiriin”. (Hannula ym. 1985, 239–243.) Keskiasteen kirjoissa on oiottu hankaluuksia ja *Historian tiet* sekä *Historia ja me* esittelevät Euroopan jaot vain sotilasliittojen kautta. Jälkimmäinen sijoittaa Euroopan yhdistymisen ja EEC:n Marshall-suunnitelman seurauksiksi. Suomi esitetään yhä Eftan ulkojäsenenä, vaikka täysjäsenyys oli astunut voimaan jo vuotta aiemmin. *Koulun historiassa* EEC:n syntyä ei enää esitellä. (Ahonen ym. 1985, 172–173; Ahonen ym. 1987, 143–144; Castrén ym. 1985, 113.) Länsi-Euroopassa ei näyttänyt 1980-luvun puolivälissä tapahtuvan mitään joka olisi koskenut Suomea, joten mielenkiinto esitellä järjestöjä hiipui.

Tilanne muuttui nopeasti kylmän sodan päättyessä. Euroopan yhdentymisen alkoi kiinnostaa Suomessa pelkästään tulevien omien poliittisten valintojen takia. Uusi tilanne tuotti vaikeuksia koulukirjojen tekijöille ja osaltaan sorruttiin sellaisiin virheisiin, joita Euroopan neuvosto ja GEI olivat moittineet jo vuosikymmen aiemmin. Kuvaavimpana esimerkkinä *Historia* kertasi Euroopan yhteisön (EY) virallisia puitteita ja tehtäviä antaen sen kokonaisuudesta monimutkaisen kuvan (Kinnunen ym. 1991, 92–95). *Ihmisen tiet*-sarja tarttui vakavissaan haasteeseen ja sen molemmat esitykset (*Suomen historian käännekohtia* ja *Kansainväliset suhteet*) ovat näkökulmiensa selkeästi laajimmat ja parhaimmat. Lisäksi teos esittelee laajasti perusteluja jäsenyyden kummallekin vaihtoehdolle. Muutenkin yhdentymiselle löydetään monta vaikutinta ja poikkeavia linjoja: federalismi, suvereenien valtioiden liitto, USA:n talousapu, Itä-Euroopan SEV, puolueettomien Efta ja ”ratkaiseva” Hiili- ja teräsyhteisö. Siitä alkanutta yhteistyötä syvennettiin, koska se oli niin menestyksenkäs sekä taloudellisesti että sosiaalipolitiikassa. Esityksessä EY on menestystarina mutta toisaalta takaiskujakaan, kuten Norjan rukkasia 1973, kansalaiskritiikkiä tai eurosclerosis, ei piilotella. (Ekonen ym. 1995a, 164–167; Ekonen ym. 1995b, 109–115, 135–140.) Myös samanaikainen *Ajasta aikaan* tunnustaa yhdentymisen monialaisuuden (Heikkilä & Mauriala 1995, 96–97).

Vähitellen muut järjestöt EY:n kustannuksella samoin kuin yhteydet globaaleihin tekijöihin katosivat oppikirjoista. Euroopan neuvostolla oli vielä oma tietoisuuskonsensa *Historiassa*, joka toisaalta ei mainitse SEV:iä ollenkaan (Kinnunen ym. 1991, 103). Myöhemminkin siitä kertoo vain kaksi kirjaa, *Horisontti* ja *Historian tuulet*. Molemmissa SEV:in esitetään olleen vastaveto Marshallin suunnitelmalle, mutta se epäonnistui maiden välisen työnjaon sopimisessa ja järjestö lopetettiin koko järjestelmän romahdettua. (Lappalainen ym. 1995, 325; Rinta-aho ym. 2005, 166.)

Vielä vuoden 1991 *Historiassa* oli tarpeen korostaa Eftaa EU:sta poikkeavana linjana, vaikka tavoite yhdistyä Euroopan talousalue ETA:ksi olikin ajankohtainen: ”EY oli 1980-luvun lopussa valtioiden valtio, jolle kukin jäsen oli luovuttanut osan suvereeniuttaan”. (Kinnunen ym. 1991, 94–95.) Eftan unohtamista kuvaa, miten *Historian tuulissa* mainitaan vain sen perustajat, mutta ei siihen liittynyttä Suomea, ja lähinnä määritellään vapaakauppaliiton ja tulliliiton erot; jopa SEV:ä käsitellään enemmän (Rinta-aho ym. 2005, 166).

Suomen liittyminen Eurooppaan taloudellista

Siinä missä oppikirjat jakoivat Kylmän sodan aikana eurooppalaiset taloudelliset yhteistyömuodot poliittisten rintamalinjojen mukaan, Suomen suhde Länsi-Euroopan järjestöihin on miltei aina (vuodesta 1988, jolloin Elinkeinoelämän Valtuuskunta teki ensimmäisen asennetutkimuksen) ollut puhtaasti taloudellinen (Mörttinen & Törnudd 2006, 384–386). Suomi pääsi osalliseksi yhdentymisestä vapaakauppa-alue Eftan kautta vuonna 1961. *Historian oppikirja* oli vuoden 1960 painoksessa vielä puhunut Suomen mahdollisesta liittymisestä, mutta vuonna 1965 pääpaino on jo neuvostokaupan erityisjärjestelyissä (Sarva & Niemi 1960, 258; Sarva & Niemi 1965, 171), jotka myöhemminkin pakottivat erottelemaan EEC:n ja Eftan eroja kieli keskellä suuta. *Maailma ennen ja nyt* painotti jälkimmäisen pyrkivän vain teollisuustuotteiden tulliliittoon ja kahden järjestön neuvotteluista huolimatta ”poliittiset periaatteet” ovat hankaloittaneet puolueettomien maiden suhtautumista niihin (Vierros ym. 1968, 250); puolueettomilla mailla viitattiin välillisesti Suomeen.

Suomen suhtautumista kummankin leirin liittoihin käsiteltiin aikajanan kera *Historian linjoissa*. Länsiliitot ovat myös Suomen politiikan muutoksen alullepanijoita. Varsinaiset syyt ovat taloudellisia, eivät poliittisia: ”uhka eristäytyä perinteisiltä markkinoilta oli ilmeinen”. (Lempinen ym. 1984, 161.) Keskiasteen kirjoista *Historian tiet* viittaa taloudellisiin järjestöihin Suomen suhteiden yhteydessä, jossa myös erotellaan EEC:n ja Eftan vastakkaiset tavoitteet (Ahonen ym. 1985, 203). Myös *Koulun historiassa* esitellään lisäksi varsin seikkaperäisesti Suomen ongelmat ja ratkaisu EEC:n vapaakauppasopimuksessa 1973 (Ahonen ym. 1987, 170–171).

Historian linjoissa on mukana myös Pohjoismaiden Nordek-hanke, jonka mahdollisuuksia ja hankaluuksia esitellään mutta varsinaista syyllistä epäonnistumiselle ei löydetä (Lempinen ym. 1978, 208). Sen sijaan keskiasteen kirjoista *Historian maailma* viittaa lyhyesti käsitellessään pohjoismaista yhteistyötä Tanskan valinneen EEC:n Nordekin sijaan (Ahonen ym. 1976, 100). Toisaalta *Historian perustiedot* vihjaa Suomen ”johdonmukaisella puolueettomuuspolitiikallaan” paitsi liittyneen Eftaan myös hylänneen Nordekin ja valinneen EEC-vapaakauppasopimukseen (Oksanen ym. 1975, 136–137).

Keskiasteen kirjoista jo 1970-luvun lopun *Historian maailma* kertoo Eftan aseman heikentyneen Tanskan ja Englannin poistumisen kautta, jolloin yhteistyösopimus SEV:in kanssa näyttää Suomelle tärkeämmältä (Ahonen ym. 1979, 269–270). Seuraavalla vuosikymmenellä kallistuttiin entistä enemmän itään. *Koulun historia* korostaa kahdenkeskistä yhteistyötä Neuvostoliiton ja Suomen välillä ja ”suomalaisten hyvinvointi on riippuvainen ulkomaankaupasta sekä länteen että itään.” (Ahonen ym. 1987, 171.)

Kuten mainittua, kylmän sodan päättyminen lisäsi mielenkiintoa Länsi-Euroopan yhdentymiseen ja lokakuussa 1994 järjestetty kansanäänestys perusteli lisätiedon tarvetta. Vaikka kiinnostus olikin romahtanut 1980-luvun oppikirjoissa, muutos ei kuitenkaan ollut kovin suuri. Poliittisen jäsenyyden puuttumisesta huolimatta Suomi oli ”tosin jo aikaisemminkin ollut tiiviisti mukana Länsi-Euroopan taloudellisessa integraatiossa”, kuten *Horisontti* asian ilmaisee. Varsin osuvana – mutta poikkeuksellisena – kuvituksena *Horisontti* käyttää interreilaajia esimerkkinä yhentyvän Euroopan mahdollisuuksista oppilaalle. (Lappalainen ym. 1995, 389.) Toisaalta myös *Ihmisen tiet* näytti interreilaajia aivan kirjan alussa (Ekonen ym. 1995b, 4).

Historia laati oman laatikon ”Suomi Euroopan muutoksissa”. Kansainvälisen tilanteen vaikutus ”Suomen geopoliittisen asemaan” johti vuonna 1990 omaan tulkintaan rauhansopimuksen ja YYA-sopimuksen ehdoista – myös joidenkin tutkijoiden näkemykset

sopimuksen vanhentumisesta mainitaan. Puolueettomuuspolitiikan ylläpito näyttäytyy suurimpana esteenä Suomen hakemukselle EY:n jäseneksi, vaikka Ruotsi ja Itävalta eivät nähneet samaa ristiriitaa omissa hakemuksissa ja Neuvostoliitonkin ”mielestä Suomi sai järjestää suhteensa EY:hyn sopivaksi katsomallaan tavalla”. Jäsenyyttä kannattavat ”elinkeinoelämän johtajat” pitivät sitä elintärkeänä taloudellisista syistä. (Saija ym. 1991, 172–173.)

Neuvostoliiton romahdus vaikutti nopeasti historian uudelleenkirjoittamiseen. Kahta vuotta myöhemmin *Ihmisen tiet* näki Suomen ottaneen ohjat omiin käsiinsä jo vuonna 1990 mutta pitäen samalla yhä kiinni puolueettomuudesta, joka yhdessä maatalouden kanssa muodosti vaikeimmat kysymykset käynnissä olevissa ETA-neuvotteluissa (Ekonen ym. 1993, 164). Jälleen kahta vuotta myöhemmin saman sarjan uudistettu laitos piti jo Eftan täysjäsenyyttä 1985 tärkeänä askeleena (Ekonen ym. 1995a, 158).

Myöhemmässä *Forumissa* ”Suomi pyrki irti Neuvostoliiton vaikutusvallasta heti, kun supervallan heikentyminen sen salli”, joka ajoitetaan samaiseen Eftan jäsenyyteen, tai viimeistään vuoteen 1990. Toisaalta kirjassa puolustetaan idänkaupan merkitystä ja antia hyvinvointivaltion rakentamisessa. (Kohi ym. 2006a, 142–150.) *Suomen historian aikakirja* pistää Suomen tiukimmin kansainvälisiin yhteyksiin: ”Ilman Neuvostoliiton hajoamista Suomi ei olisi voinut päästä mukaan Euroopan integraation uuteen, poliittiseen vaiheeseen”. (Ahtiainen ym. 2005, 189.)

Ainoastaan *Horisontti* kritisoi Suomen ulkopoliittikkaa hitaudesta mutta toisaalta esittää toimijoiksi Venäjän/Neuvostoliiton ja Euroopan, joiden muutoksiin Suomen on reagoitava. Lisäksi EU-jäsenyys merkitsee sitoutumista ”syvenevän integraation asettamiin velvoitteisiin”. Sen vaihtoehtona on vain puolueettomuus. (Lappalainen ym. 1995, 405.) Muutoin oppikirjat eivät esitä merkittäviä kiistoja hallituksen sisällä ja yleisimpänä kuvituksena on 1980-luvun alusta lähtien suomalaisia tai eurooppalaisia huippupoliitikkoja, yksin tai yhdessä. Sen vastapainona miltei jokaisessa oppikirjassa vuoden 1995 jälkeen on kuva mielenosoituksesta, erityisesti marraskuun 1999 huippukokouksesta Helsingistä.

Jäsenyyden toteuduttua suurimmat pelot ja yltiömäisimmät toiveet hälvivät ja EU-jäsenyydestä tuli suomalaisille arkipäiväinen asia (Euroopan komissio 2001, 6; Mörttinen & Törnudd 2006, 387). Myös oppikirjoissa Suomen vaikea tie unioniin näytti vähitellen tasoittuvan. *Horisontin* uudistettu laitos vuodelta 1998 (Lappalainen ym. 1998, 369–374) kokosi aiemmin (Lappalainen ym. 1995, 322–325, 381–382, 386–389, 405) neljässä kohdassa esitellyn Suomen liittymisen yhdyntyvän Euroopan järjestöihin yhdeksi esitykseksi. Paitsi että kyseessä on ainoa suomalainen esimerkki, tällainen esitystapa on perin harvinainen koko Euroopassa (Pingel 2002, 34).

Talouden sidoksista henkisiin yhteyksiin

Maailma ennen ja nyt oli esittänyt yhteistyön ytimenä Benelux-maat, ja *Historian linjoilla* sille löydetään vahva ranskalainen tausta Schumanin kautta (Vierros ym. 1968, 250–251; Lempinen ym. 1978, 206). *Horisontin* uutuuksena oli Euroopan yhdyntymisen alkuidean ajoittaminen vastarintaliikkeisiin. Varsinainen toteutus lähti liikkeelle Jean Monnetin kautta. (Lappalainen ym. 1995, 322–323.) *Ajasta aikaan* ristii hänet harmittavasti Claudeksi (Heikkilä & Mauriala 1995, 96). *Historian tuulet* lisää katraaseen Winston Churchillin ja Robert Schumanin (Rinta-aho ym. 2005, 164), mutta *Historia* ja *Ihmisen tiet* puhuvat vain Schumanista (Kinnunen ym. 1991, 92; Ekonen ym. 1995b, 112).

Ylipäättään kirjoissa on vain muutamia asiavirheitä. *Horisontissa* yhteisön myöhempi laajentuminen sekä alueellisesti että toiminnoiltaan ja sitä kautta myös nimeltään kerrataan,

mutta mukana olevassa kartassa Tanska liittyy mukaan liian varhain (Lappalainen ym. 1995, 324). Nimiä muutetaan myös omavaltaisesti, kun vuodesta 1995 alkaen puhutaan Euroopan yhteisöstä, eikä yhteisöistä. EU:n itälaajentuminen vuonna 2004 ei vielä ehdi näkymään käsitellyissä oppikirjoissa.

Edellä mainittu eurooppalaistuminen on alkanut näkyä myös Euroopan järjestöjen esittelyssä, kun 1990-luvun kirjoissa etsittiin EU:lle pidempiä alkujuuria. *Historian tuulet* ajoittaa yhdentymisen ajatuksen synnyn jopa 1700-luvun filosofeihin (Rinta-aho ym. 2005, 164), ja *Horisontin* mukaan ”nykypäivän Euroopan yhdentymiseen kuuluu samantapaisia asioita kuin 1800-luvun puolivälissäkin”, millä viitataan Saksan tulliliittoon mutta myös eri standardien käyttöönottoon, kuten posti- ja metrijärjestelmään; tulevaisuuden muoto olisi ”yhteinen eurooppalainen raha, ecu” (Lappalainen ym. 1995, 322–323). *Historia* piti Euroopan yhdentymistä enimmäkseen taloudellisena yhteistyönä, vaikka myös ”eurooppalaisuuden aatteesta” puhutaan. (Kinnunen ym. 1991, 94–95.) *Ajasta aikaan* näkee EU:ssa Eftasta poiketen ”ideologisia eurooppalaisuustavoitteita” (Heikkilä & Mauriala 1995, 97).

Aatteellisuuden lisäksi oppikirjoissa on palattu 40 vuotta vanhoihin poliittisiin perusteluihin, jotka sittemmin oli sivuutettu. *Ihmisen tiet* mainitsee taloudellisten syiden lisäksi poliittiset syyt yhdentymisen taustalla ja tarpeen luoda vastapaino Neuvostoliitolle: sarjan aiemmassa painoksessa vuonna 1992 syynä oli ”pelko Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton puristuksiin jäämisestä”. (Ekonen ym. 1992, 150; Ekonen ym. 1995b, 109–110.) Muutos jatkui samojen tekijöiden *Lukion horisontissa*, jossa USA:n periaatteellinen tuki mainitaan yhdentymisen vauhdittajaksi ja jopa syyttäjäksi. (Ekonen ym. 2002, 136.) *Ihmisen tiet* pitää perimmäisenä syynä rauhan säilyttämisen lisäksi ”yhteisiksi koetut kulttuuriset ja oikeudelliset arvot: humanismi ja demokratia”. (Ekonen ym. 1995b, 110.) Osapuilleen samat syyt löytyvät myös vuosituhannen vaihteen *Forumista* (Kohi ym. 2006b, 175). *Historian tuulissa* järjestön myöhempi historia korostaa enemmän nimien muutoksia vaikka sen käytännön merkityksiinkin viitataan (Rinta-aho 2005, 164–166).

Lukion horisontin poikkeusta lukuun ottamatta puheet unionin tavoitteista ja päämääristä loppuvat (Ekonen ym. 2002, 140–141). Taustalla saattaa olla yleinen epätietoisuus unionin suunnasta, mutta toisaalta oppilaille halutaan antaa kuva avoimesta tulevaisuudesta. Aineiston tuoreimmassa *Forumissa* EU:n historia on pelkistetty järjestön muuttumiseen 1950-luvulta alkaen pääpainon ollessa nykyisyyden ja tulevaisuudenkin ongelmissa. EU on esitelty Tulevaisuuden suurvallat? -luvussa. (Kohi ym. 2006b, 175–182.) Myös *Aikakirja* päättää pohdintaan kansallisen historian tai yhteisyyden korvautumisesta ylikansallisella, eurooppalaisella identiteetillä (Ahtiainen ym. 2005, 194.) Eurooppalaisuutta käsiteltiin lukioissa enemmänkin, sillä yksi 1990-luvun puolivälissä esitellyistä temaattisista kursseista oli nimeltään Eurooppalainen ihminen; saman nimen sai tuolloin myös *Historian ja Yhteiskuntaopin Opettajien Liiton* vuosikirja (*Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003*, 177–178; Lehtonen & Uusihakala 1994).

Uutena tulokkaana lukion yhteiskuntaopin vapaaehtoinen syventävä kurssi Eurooppalaisuus ja Euroopan unioni ”perehdyttää opiskelijat Euroopan unionin toimintaan, yksittäisen kansalaisen asemaan yhdytyvässä Euroopassa sekä kannustaa osallistumaan ajankohtaiseen Euroopan unionista käytävään keskusteluun”. Keskeisenä sisältönä mainitaan ”eurooppalainen identiteetti”, unionin päätöksentekomenetelmät, alueelliset vaikutukset ja tulevaisuuden haasteet. (*Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003*, 187–188.) Siinä missä historian kirjoissa käsiteltiin yhdentymisen historiaa entistä vähemmän, tämän kurssin kirjat keskittyvät unionin rakenteiden ja toiminnan esittämiseen, esimerkiksi *Kansalainen ja Eurooppa* käyttää noin kymmenyksen historiaan ja mukana on paitsi

menneisyyden kuvailua keskiajalta saakka myös pohdintaa historiasta kansallisten identiteettien perustana. Alkusanoissa se toteaa: ”Nykyistä EU:ta ei voitaisi ymmärtää tuntematta eurooppalaisuuden historiallista, kulttuurista ja aatteellista taustaa.” (Arola ym. 2006, 3.) *Suomen tie Eurooppaan* uhraa hieman enemmän osuuttaan historiaan ja myös aloittaa kunkin aihealueen katsauksella sen kehittymiseen. Tekijät ovat ottaneet tosissaan pääjohtaja Erkki Liikasen toivomuksen kirjan alkuhaastattelussa: ”kertokaa EU:n suuri syntytarina!” (Laitinen ym. 2005, 8.)

Yhteenveto: Kahden tarinan yhteensulautuminen?

Euroopan yhdentymisen pääsi oppikirjoihin varhain ja uusissa painoksissa kerrottiin tuoreimmista muutoksista. Kuitenkin vasta 1960-luvun lopulla yhdentymisen eurooppalaisuutta alettiin tuoda esille. Suomen vapaakauppasopimus EEC:n kanssa ja myös ETYK lisäsi aineiston määrää mutta ei varsinaisesti muuttanut esitystapaa. Euroopan yhdentymisen esitettiin osana suurvaltapolitiittista vastakkainasettelua, mutta Suomen ratkaisut voitiin esittää puhtaasti taloudellisina tai erityisesti keskiasteen kirjoissa kasvavassa määrin puolueettomuutta ja molempia suuntia korostavina. Kylmän sodan jälkeen oppikirjat tunnustivat vähitellen Neuvostoliiton estäneen Suomen aikaisemman sitoutumisen läntisiin järjestöihin.

Pieniä vivahteita (ja valitettavia virheitä) lukuun ottamatta oppikirjoissa Euroopan yhdentymisestä muodostuu yhtenäinen, suomalainen tulkinta. Kunakin aikakautena yhdentymisen historia ja nykytilanne on esitelty suurin piirtein samalla tavalla. Osittain tämä johtuu siitäkin, että yhdentymisestä ei kuitenkaan kirjoiteta oppikirjoissa määrällisesti kovinkaan paljoa. Tämän takia yhdentymisen aikajänne on epätavallisen lyhyt: rajoitetun tilan esityksissä aikoinaan tärkeät instituutiot karsiutuvat pois ja vain nykyisten alkuvaiheet säilyvät. Viimeisimpänä muutoksena EU-kysymykset on keskitetty valinnaiselle kurssille, mikä toisaalta vähentää muiden tiedonsaantia aiheesta. Erityisesti kuvituksen kahtiajakautuneisuus politiikkoihin ja mielenosoituksiin vähentää mahdollisuuksia avoimeen keskusteluun: on vain puolesta ja vastaan. Kuvituksen teemojen pysyvyys puolestaan kertoo ilmeisistä vaikeuksista kuvittaa Euroopan yhdentymisen kaltaista monimutkaista aihetta.

Integraation esityksen vähäisyys tuli esille poikittaisessa *European Home* -tutkimuksessa (Pingel 2002, 36, 44, 48). Samoin ”kahden erillisen kertomuksen” pysyvyys tulee esille myös tässä omassa pitkittäisessä tutkimuksessani: yhdentymisen saapuu maahan ulkoa ja ylhäältä. EU-jäseneksi tuleminen ei ole muuttanut yhdentymisen vakiintunutta esitystapaa, vaan se käsitellään yhtä poikkeusta lukuun ottamatta yhä (vuonna 2005) kahdesta näkökulmasta: suomalaisesta ja kansainvälisestä/eurooppalaisesta. Tästä on esimerkkinä yhtäältä yhdentymisen suoraviivainen kerronta Hiili- ja teräsyhteisöstä Euroopan unioniin mutta toisaalta suomalaisessa tarinassa idänkauppa on yhä mukana.

Samalla suomalaisesitykset, muiden eurooppalaisten tavoin, ovat siirtyneet hallinnollisista yksityiskohdista lähemmäs oppilaan elämää. Eurooppalaisuudelle on myös löydetty kaukaisempia alkujuuria henkisellä alalla, joita *European Home* -tutkimus oli toivonut (Pingel 2002, 109). Tämän eurooppalaisuuden pidemmän historian esilletuominen on vahvin osoitus kahden tarinan yhteensulautumisesta. Toisaalta yhteisen menneisyyden löytämisestä huolimatta yhteinen tulevaisuus jää avoimeksi, mikä on selvä poikkeus luottamukseen eurooppalaisuuden kehityksen suhteen, jota *European Home* -tutkimus oli havainnut ja arvostellut (Pingel 2002, 108). Vaikka tämä on selvä muutos historian esitystavassa ja pedagogiikasta, suomalaisissa esityksissä yhdentymisen teleologinen

luonne oli rapistunut jo 1980-luvulta alkaen, mikä kertoo enemmän integraation todellisista vaikeuksista.

Viitteet

[1] Toisaalta mielenkiintoani selittää, että viimeistelen väitöskirjaa Eurooppa-keskustelusta ennen Rooman sopimusta, joten tämä artikkeli on ollut kartoitus siihen, mitä aiheesta on kirjoitettu tämän jälkeen. Siihen oppikirjat ovat tiiviydessään tarjonneet mainion materiaalin. Artikkelini on ollut tekeillä pitkän ajan kuluessa ja monien keskustelujen siivittämänä. Erityisesti tuokiot professorien Laura Kolben ja Sirkka Ahosen olivat ratkaisevan tärkeitä artikkelin valmistumisen kannalta, joista kiitokset.

[2] Torsti, Pilvi 2003. *Divergent Stories, Convergent Attitudes. Study on the Presence of History, History Textbooks, and the Thinking of Youth in post-War Bosnia and Herzegovina.* Helsingin yliopisto; Holmén, Janne 2006. *Den politiska läroboken. Bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under Kalla kriget.* Uppsalan yliopisto; Kaunismaa, Kari 2009. *Punatähdestä kaksoiskotkaan. Neuvostoliiton romahtamisen vaikutus venäläisen keskikoulun historian oppikirjoihin.* Turun yliopisto. Myös lisensiaatintutkimus Vähä, Eliisa 2006. *Patrioottien tuotantoa. Sankarit ja antisankarit neuvostoliittolaisen ja venäläisen identiteetin rakentajina historian oppikirjoissa 1951–1995.* Tampereen yliopisto.

[3] Ks. esim. Kallioniemi, Arto 2004. *Eurooppalaiset uskonnonopetusmallit ja suomalainen näkökulma.* Teoksessa Ahonen, Sirkka & Siikaniva, Anu (toim.), *Eurooppalainen ulottuvuus. Ainedidaktinen symposiumi Helsingissä 6.2.2004.* Helsinki: Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 252, 338–347, sekä samassa teoksessa Repo, Hannele 2004. *Eurooppalainen ulottuvuus, 373–379.*

[4] Euroopan Neuvoston historianopetusta käsittelevä kotisivu [www-lähde]. < http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/default_EN.asp? > (Luettu 10.8.2010).

[5] Kustantajan esittely [www-lähde]. < <http://www.klett.de/sixcms/list.php?page=titelfamilie&titelfamilie=Histoire+%2F+Geschichte> > (Luettu 9.3.2010). Liittyvästä lehtikirjoittelusta mm. Schmoll, Heike 2008. *Historische Verständigung. Frankfurter Allgemeine Zeitung* 10.8.2008, 10.

[6] Lisäksi elämäkatsomustieto pohtii, mitä on "hyvä kansalainen suomalaisena, eurooppalaisena ja maailmankansalaisena" (168) ja eurooppalaiseen viitekehykseen viitataan myös kielten opetuksen yhteydessä (85, 100, 114).

[7] Lisäksi maantiedossa "Eurooppa on vuorovaikutuksessa muiden maailman alueiden kanssa" samoin kuin "Suomi on vuorovaikutuksessa omien lähialueidensa sekä Euroopan ja koko maailman kanssa" (185).

Lähteet (oppikirjat)

Ahonen, Kalevi, Matsinen, Terttu, Ojala, Herkko & Viitaniemi, Matti 1985. *Historian tiet* 8. Helsinki: Otava.

Ahonen, Sirkka, Kaakinen, Olavi, Lappalainen, Osmo & Tiainen, Sakari 1976. *Historian maailma 8b. Nykyajan kehityslinjoja.* Helsinki: Otava.

Ahonen, Sirkka, Kaakinen, Olavi, Lappalainen, Osmo, Tiainen, Sakari 1979. *Historian maailma 8. 1920-luvulta nykypäivään.* Helsinki: Otava.

Ahonen, Sirkka, Kaakinen, Olavi, Lappalainen, Osmo, Tiainen, Sakari 1987. *Koulun historia 8.* Helsinki: Otava.

- Ahtiainen, Marketta, Aromaa, Vuokko, Haapala, Pertti, Hentilä, Seppo & Kauppinen, Sirkka 2005. Suomen historian aikakirja. Helsinki: Edita.
- Arola, Pauli, Aromaa, Vuokko, Hentilä, Seppo & Kauppinen, Sirkka 2006. Kansalainen ja Eurooppa. 2. painos. Helsinki: Edita.
- Castrén, Matti, Riikonen, Reino & Suuronen, Leo 1985. Historia ja me. Koululaisen maailmanhistoria 8. Espoo: Weilin+Göös.
- Ekonen, Jouni, Kulju, Vilho & Matsinen, Terttu 1992. Ihmisen tiet. Lukion historian kurssi 5. Helsinki: Otava.
- 'Ekonen, Jouni, Kulju, Vilho & Matsinen, Terttu 1993. Ihmisen tiet. Lukion historian kurssi 6. Helsinki: Otava.
- Ekonen, Jouni, Kulju, Vilho, Matsinen, Terttu & Tarkka, Jukka 1995a. Ihmisen tiet. Suomen historian käännekohtia. Helsinki: Otava.
- Ekonen, Jouni, Kulju, Vilho, Matsinen, Terttu & Saarinen, Hannes 1995b. Ihmisen tiet. Kansainväliset suhteet. Helsinki: Otava.
- Ekonen, Jouni, Kulju, Vilho, Matsinen, Terttu & Saarinen, Hannes 2002. Lukion horisontti. Kriisien ja muutosten aika. Kansainväliset suhteet. Helsinki: Otava.
- Hannula, Seppo, Mäkelä, Aimo, Peltovuori, Risto & Ylikangas Heikki 1985. Muuttuva maailma. Teollistuva yhteiskunta. Nykyajan maailma. Helsinki: Kustannuskiila.
- Heikkilä, Jouko & Mauriala, Vesa 1995. Ajasta aikaan. Kansainväliset suhteet. Helsinki: WSOY.
- Kinnunen, Matti, Hiedanniemi, Britta, Laurila, Anja, Sahi, Sinikka & Saija, Olavi 1991. Historia. Kurssi V. Nykyajan maailma. Helsinki: WSOY.
- Kohi, Antti, Palo, Hannele, Päivärinta, Kimmo & Vihervä, Vesa 2006a. Forum. Suomen historian käännekohtia. Helsinki: Otava.
- Kohi, Antti, Palo, Hannele, Päivärinta, Kimmo & Vihervä, Vesa 2006b. Forum. Kansainväliset suhteet. Helsinki: Otava.
- Laitinen, Kari, Rinne, Jarmo & Suominen, Petteri 2005. Suomen tie Eurooppaan. Helsinki: WSOY.
- Lappalainen, Osmo, Tiainen, Sakari, Waronen, Eero & Zetterberg, Seppo 1995. Horisontti. Historia Napoleonista nykypäivään. Helsinki: Otava.
- Lappalainen, Osmo, Tiainen, Sakari, Waronen, Eero & Zetterberg, Seppo 1998. Horisontti. Historia Napoleonista nykypäivään. Uudistettu laitos. Helsinki: Otava.
- Lehtonen, Kai R & Huttunen, Veikko 1967. Menneet ajat meillä ja muualla 3. Yleisen ja Suomen historian oppikirja keskikouluille. Yhdistetty laitos sarjasta vuosisadat vierivät 1–3. Helsinki: WSOY.
- Lempinen, Jorma, Markkanen, Erkki, Nygård, Toivo & Rantatupa, Heikki 1978. Historian linjoja 2. Ranskan suuresta vallankumouksesta nykypäiviin. Helsinki: Otava.
- Lempinen, Jorma, Markkanen, Erkki, Nygård, Toivo & Rantatupa, Heikki 1984. Historian linjoja. Lukion kurssi 6. Helsinki: Otava.
- Oksanen, Antti-Jukka, Pohjola, Heikki & Vierros, Tuure 1975. Historian perustiedot 8. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Rinta-aho, Harri, Niemi, Marjaana, Siltala-Keinänen, Päivi & Lehtonen, Olli 2005. Historian tuulet 8. Suomen itsenäistymisestä Euroopan unionin perustuslakiin. Helsinki: Otava.
- Saija, Olavi, Laurila, Anja, Hiedanniemi, Britta, Kinnunen, Matti & Sahi, Sinikka 1991. Historia. Kurssi VI. Nyky-Suomen perusta. Helsinki: WSOY.
- Sarva, Gunnar & Niemi, K.V. 1955. Historian oppikirja lukioluokkia varten. II osa. Uusi ja uusin aika. 4., tarkistettu painos. Helsinki: WSOY.

- Sarva, Gunnar & Niemi, K.V. 1960. Historian oppikirja lukioluokkia varten. II osa. Uusi ja uusin aika. 6., tarkistettu painos. Helsinki: WSOY.
- Sarva, Gunnar & Niemi, K.V. 1965 Historian oppikirja lukioluokkia varten. II osa. Uusi ja uusin aika. 8., uudistettu painos. Helsinki: WSOY.
- Vierros, Tuure, Paasivirta, Juhani & Riikonen, Reino 1968. Maailma ennen ja nyt. Yleisen historian oppikirja lukioluokkia varten. II osa. Wienin kongressista nykyaikaan. Helsinki: Kirjayhtymä.

Kirjallisuus

- Arola, Pauli 2002. Maailma muuttui – muuttuiko opetus? Suomalaisen historian ja yhteiskuntatiedon opetuksen vaiheita. Teoksessa Löfström, Jan (toim.), Kohti tulevaa menneisyyttä? Historiallis-yhteiskunnallinen kasvatus uudella vuosituuhannella. Jyväskylä: PS-Kustannus, 10–34.
- Euroopan komissio 2001. Käsitukset Euroopan unionista sekä asenteet ja odotukset sitä kohtaan. Viidentoista jäsenvaltion ja yhdeksän ehdokasmaan kansalaisten keskuudessa tehty tutkimus. Yhteenveto tuloksista. Gambais: Optem.
- Kaunistmaa, Kari 2009. Punatähdestä kaksoiskotkaan. Neuvostoliiton romahtamisen vaikutus venäläisen keskikoulun historian oppikirjoihin. Turun yliopisto, poliittisen historian laitos.
- van der Leeuw-Roord, Joke 1996. A Textbook for Europe. Could the "History of Europe" Avoid the Traditional European Mirror of Pride and Pain? In *Internationale Schulbuchforschung / International Textbook Research* 18, 85–95.
- Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003 [www-lähde]. <http://www.oph.fi/download/47345_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2003.pdf> (Luettu 10.8.2010).
- Mörttinen, Matti, Törnudd, Nina 2006. Suomi, EU, kansalaismielipide ja media. Teoksessa Stubb, Alexander (toim.), Marginaalista ytimeen. Suomi Euroopan unionissa 1989–2003. Helsinki: Tammi, 384–401.
- Nicholls, Jason 2006. Introduction. School History Textbooks across Cultures from the Perspective of Comparative Education. Teoksessa Nicholls, Jason (toim.), School History Textbooks across Cultures. International debates and perspectives. Oxford: Symposium Books, 7–13.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004 [www-lähde]. <http://www02.oph.fi/ops/perusopetus/pops_web.pdf> (Luettu 10.8.2010).
- Pingel, Falk 1999. UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision. Braunschweig: Georg Eckert Institute & Pariisi: UNESCO.
- Pingel, Falk 2002. The European home. Representations of the 20th century Europe in history schoolbooks. Strassburg: Euroopan Neuvosto.
- Schissler, Hanna & Soysal, Yasemin Nuhoğlu 2005. Introduction. Teaching beyond the national narrative. Teoksessa Schissler, Hanna & Soysal, Yasemin Nuhoğlu (toim.), The Nation, Europe, and the World. Textbooks and curricula in transition. New York: Berghahn Books.
- Stobart, Maitland 1999. Fifty years of European cooperation on history textbooks. The role and contribution of the Council of Europe. *Internationale Schulbuchforschung / International Textbook Research* 21, 147–161.
- Suutarinen, Sakari 2000. Kansallisen identiteetin opettaminen ja uuden vuosituuhannen haasteet. Teoksessa Suutarinen, Sakari (toim.), Nuoresta pätevä kansalainen.

Euroopan yhdyntyminen suomalaisissa oppikirjoissa

Yhteiskunnallinen opetus Suomen peruskoulussa. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, 86–126.

*FM **Pauli Heikkilä** viimeistelee väitöskirjaansa virolaisten Eurooppa-keskustelusta Turun yliopiston poliittisessa historiassa ja työskentelee tällä hetkellä tutkijana Leuvenin katolisessa yliopistossa.*